

“KRİMİNALİSTİKA” KAFEDRASİ

KRİMİNALİSTİKA FƏNNİ ÜZRƏ KURSANTLAR ÜÇÜN

M Ü H A Z İ R Ə

**MÖVZU №24. NARKOTİK VASİTƏLƏR VƏ PSIXOTROP
MADDƏLƏRLƏ BAĞLI CİNAYƏTLƏRİN
ARAŞDIRMA METODİKASI.**

Tərtib etdi: «Kriminalistika» kafedrasının
rəisi, polis polkovniki ***Allahverdi Mahmudov***

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.
Protokol № 5. “ 7 yanvar ” 2010-cu il
(2015-ci ilin dekabr ayında əlavə və dəyişikliklər edilmişdir)

B A K I 2 0 1 5

**MÖVZU № 24. "NARKOTİK VASİTƏLƏR VƏ PSIXOTROP
MADDƏLƏRİN QANUNSUZ DÖVRIYYƏSİ İLƏ BAĞL CİNAYƏTLƏRİN
ARAŞDIRMA METODİKASI**

GİRİŞ

1. Narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin ümumi kriminalistik xarakteristikası.
2. Cinayət işinə başlamanın xüsusiyyətləri və sübut edilməli olan hallar. Kriminalistik fərziyyələr və onların əhəmiyyəti.
3. Narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlər üzrə bəzi istintaq hərəkətlərin keçirilməsinin taktiki xüsusiyyətləri:
  - şübhə edilən şəxsin tutulması;
  - hadisə yerinə baxış;
  - təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin dindirilməsi;
  - axtarış və i.a.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYAT:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi, Bakı, 2000. mad. 234- 241;
2. Azərbaycan Respublikası 18 iyun 1999-cu il tarixli "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı mübarizə haqqında" Qanunu;
3. 28 iyun 2005-ci il tarixli 960-11Q sayılı Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
4. 28 iyun 2005-ci il tarixli 961-11Q sayılı Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 485 nömrəli 26 avqust 1996- cı il tarixli "Narkomanlığa və narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı tədbirlər haqqında" Fərmanı;
6. Azərbaycan Respublikası DİN-in 30 may 1998-ci il tarixli 216 nömrəli 21 may 1999-cu il tarixli 161 nömrəli, avqust 2005-ci il tarixli 377 nömrəli, 11 oktyabr 1999-cu il tarixli 347 nömrəli əmrləri;
7. DİN-in 18. 04. 2005-ci il tarixli 38 № -li " Narkotiklərlə mübarizənin gücləndirilməsinə dair" göstərişi;
8. DİN-in 25.06.08 tarixli 360 №-li əmri. «Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi və Rusiya Federasiyasının Narkotiklərin Dövriyyəsinə nəzarət üzrə Federal Xidməti arasında narkotik vasitələrin və onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizədə əməkdaşlıq haqqında Sazişin təsdiq edilməsi barədə» ;
9. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 10.06.2008-ci il tarixli 2867- №-li sərəncamının elan edilməsi barədə;
10. DİN-in 25.02.09 №2m. «2008-ci ildə Azərbaycan Respublikasında narkotik vəziyyət haqqında» ;
11. 2014-2015-ci illərin yanvar-dekabr aylarında cinayətkarlığın vəziyyətinə dair məlumat cədvəli.
12. "Qanun" jurnalı, Bakı, 1999, № 16, səh. 22-23;
13. E.Həsənov "Narkotizm: meyllər və aradan qaldırma tədbirləri", Bakı, 1999-cu il;
14. N.A.Selivanov, A.V.Spetkov "Rukovodstvo dlya sledovatelya". Moskva, 1998, str. 590-603;
15. A.Q.Filippov, A.F.Volinski "Kriminalistiçeskiy analiz", Moskva, 1998, st. 449-453;
16. Y.P.Konovalov "Rassledovanie, priobretenie, xranenie i sbit narkotiçeskix sredstv v İTU", Kiev, 1976;

GİRİŞ

Əsrimizin astanasında dünyanın ən böyük sosial bəlalarından olan, cəmiyyətin inkişafına mənfi təsir göstərən narkotizm və onunla bağlı cinayətkarlıq real təhlükəyə çevrilərək, bu təhlükəli təzahürə qarşı beynəlxalq səviyyədə fəal birgə mübarizə səylərini məqsədyönlü şəkildə birləşdirərək təxirəsalınmaz əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi zərurətini yaratmışdır.

Son illərdə Azərbaycan Respublikasında narkotiklərə qarşı mübarizə üzrə əsaslı qanunlar qəbul edilmiş və həmçinin tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Məsələnin aktuallığı ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, ulu öndərimiz Heydər Əliyev cənabları narkomanlığa, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizəni ümumdövlət vəzifə hesab edərək, 26 avqust 1996-cı il tarixdə müvafiq fərman imzalamış və bu problemin həlli üçün keçirilən tədbirləri keyfiyyətə yeni səviyyəyə qaldırmışdır. Azərbaycan Respublikası narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə üzrə 1998-ci il tarixli Beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmuş, həmçinin Respublikamızda bir sıra digər konfranslar keçirilmiş, beynəlxalq protokollar, razılaşmalar qəbul edilmişdir.

Bütün göstərilən təşkilati tədbirlərlə yanaşı, narkotiklərə qarşı mübarizənin hüquqi əsasları da təkmilləşdirilmişdir. Belə ki, 18 iyun 1999-cu ildə "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı mübarizə haqqında" Qanun qəbul edilmişdir.

Bu Qanun narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı hüquq pozuntularının təhlükəsizliyini vurğulayaraq, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətkar fəaliyyətin qarşısının alınmasının, həmin əməlləri törədən şəxslərin aşkar edilməsinin və cəzalandırılmasının

hüquqi əsaslarını və bununla əlaqədar dövlət orqanlarının, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquq və vəzifələrini müəyyən edir.

Məsələnin aktuallığı ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikası DİN-in bir neçə əmri mövcuddur:

- Azərbaycan Respublikası DİN-in 11 oktyabr 1999-cu il tarixli 347 nömrəli əmri: "Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizənin vəziyyəti, bu işin səmərəliliyinin artırılması tədbirlərinə dair";

- Azərbaycan Respublikası DİN-in 30 avqust 2005-ci il tarixli 277 nömrəli əmri: "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorları ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının elan edilməsi və yerinə yetirilməsi sahəsində tədbirlərə dair". Bu əmrlə Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu elan edilmişdir;

- 28 iyun 2005-ci il tarixli 960-11Q sayılı Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə AR ərazisində dövriyyəsi qadağan edilmiş, məhdudlaşdırılmış və nəzarət edilən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, habelə AR ərazisində idxalına, ixracına, tranzit nəql edilməsinə və istehsalına lisenziya (xüsusi razılıq) tələb olunan prekursorların 4 siyahısı təsdiq edilmişdir;

- 28 iyun 2005-ci il tarixli 961-11Q sayılı Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə Şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün kifayət edən narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin miqdarına habelə onların küli miqdarına görə siyahıları təsdiq edilmişdir;

- Azərbaycan Respublikası DİN-in 21 may 1999-cu il tarixli 161 nömrəli əmri: "Azərbaycan Respublikası DİN-in Narkotiklərlə Mübarizə İdarəsinin Regional şöbəsi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə" əmri (Regional şöbənin fəaliyyəti Lənkəran, Astara, Cəlilabad, Masallı, Yardımlı, Lerik və Biləsuvar rayonlarının əraziləri daxil olan bölgəni əhatə edir. Əmrin 3-cü bəndində Regional şöbənin əsas funksiyaları göstərilmişdir);

Son 2015-ci ildə narkotiklərlə bağlı cinayətlərin təhlili göstərir respublikada qeydə alınmış narkotiklərlə bağlı cinayətlərin sayı 2577, onlardan 2339 açılmış, bağlı qalıb 217, açılma faizi 91,5 olmuşdur.

Bütün bunlar narkotiklərlə mübarizənin daha da gücləndirilməsini və səmərəli tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. İlk növbədə yeniyetmə və gənclərin narkomaniya və narkotizmə qoşulmasının qarşısını almaq məqsədilə dövlət və cəmiyyətin bütün imkanları səfərbər edilməlidir.

İstər keçmiş ənənələrə, istərsə də dünya təcrübəsinə istinad edərək narkotiklərə qarşı təsirin effektiv üsulları axtarılıb tapılmalıdır. Narkotiklərlə mübarizədə ayrı-ayrı qurumların, müxtəlif xeyriyyə cəmiyyətlərinin, dini təşkilatların imkan və bacarığından istifadə edilməlidir.

Hörmətli müdavimlər ! Qeyd etmək istəyirəm ki, narkotiklərlə mübarizə öz mürəkkəbliyinə və cəmiyyət üçün əhəmiyyətinə görə dövlət əhəmiyyətli məsələlərdən biri sayılır.

Bu mühazirədə Sizə narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin ümumi və kriminalistik xarakteristikası, cinayət işinə başlamanın xüsusiyyətləri, irəli sürülən fərziyyələrin xarakteri və xüsusiyyətləri, bəzi istintaq hərəkətlərinin, şübhəli şəxsin tutulması, hadisə yerinin, predmetlərin və əşyaların müayinəsi, axtarış, şəxsi axtarış, şahidlərin, şübhə edilən şəxsin, müttəhimin dindirilməsi və digər hərəkətlər haqqında ətraflı məlumatlar veriləcəkdir.

Sual 1. Narkotiklərin dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin ümumi kriminalistik xarakteristikası

Respublikada mövcud şəraitin təhlili göstərir ki, son illər ərzində narkotiklərlə bağlı cinayətlərin xüsusi çəkisi artmaqda davam edir. Narkotiklərlə mübarizə məsələləri kəskin ictimai-siyasi xarakter almışdır.

Narkotizmin bütün dünyada yayılmasının müasir mərhələsində narkotiklərin ticarəti ilə məşğul olan və bundan bir çox dövlətlərin büdcəsindən də xeyli artıq miqdarda gəlir əldə edən böyük qruplaşmalar yaranmışdır. Bu qruplaşmaların yüksək təhlükəlilik dərəcəsi ondan ibarətdir ki, onlar siyasi xadimlərin, hüquqi sistemin, kütləvi informasiya vasitələrinin, dövlətin və cəmiyyətin digər struktur və sahələrinin fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir.

Narkotizmin ictimai təhlükəsi onun qeyri-qanuni təzahürünün əhalinin sağlamlığı əleyhinə yönəlməsində ifadə olunur. İlk növbədə narkotik maddə qəbul edən şəxsin sağlamlığına, onun vasitəsilə isə ailəsinə, uşaqlarının sağlamlığına, bütövlükdə isə cəmiyyətin genefondunun gələcəyinə ziyan vurur, son nəticədə onu cəmiyyətin faydalı üzvləri sırasından çıxarır.

İnsanların sağlamlığına birbaşa təsirindən başqa, narkomaniyanın ictimai təhlükəliliyi ondan ibarətdir ki, narkomaniya müxtəlif ağır zorakı-tamah xarakterli cinayətlərin törədilməsinə şərait yaradan kriminogen amil rolunda çıxış edir. Kriminalistik nöqteyi-nəzərdən narkomaniya ilə cinayətkarlıq arasında əlaqə əsasən üç formada özünü göstərir.

Birincisi, narkomanlar obyektiv və subyektiv olaraq cinayətlərin törədilməsinə meyillidirlər. Qanuni dövriyyədən çıxarılan narkotiklərin özü artıq cinayətkar yolla əldə edilir. Digər tərəfdən narkomaniya xəstəliyinə duçar olan şəxslərin öz davranışlarında fərdi-iradə nəzarəti xeyli dərəcədə zəifləyir, bu isə onlar tərəfindən müxtəlif cinayətlərin törədilməsini asanlaşdırır.

İkincisi, narkotik vasitələrə olan mövcud tələbat, uyğun surətdə təklif yaradır, bunun mənbəyi olaraq isə narkotik vasitələrin əkilib-becərilməsi, istehsalı, satışı, oğurlanması və s. bağlı cinayətkar fəaliyyət çıxış edir.

Üçüncüsü, narkotiklərə həddən artıq aludə olan şəxslər yüksək viktimoloji xüsusiyyətlərə malik olduğundan, özləri çox vaxt cinayətlərin qurbanlarına çevrilirlər.

Cinayət Məcəlləsinin normalarına diqqət yetirdikdə narkotik vasitələrlə bağlı ictimai təhlükəli cinayətkar hərəkətlərin üç qrupla müəyyən olunmasının şahidi oluruq:

Birincisi, narkotik vasitələrin qeyri-qanuni dövriyyəsi, həmçinin də narkotik vasitələrin istehsalı, əldə olunması, saxlanması, buraxılması, daşınması və göndərilməsi üzrə müəyyən olunmuş qaydaların pozulması ilə bağlı cinayətlər.

İkincisi, narkomanlar tərəfindən narkotiklərin və ya onların əldə edilməsi üçün vəsait tapmaq məqsədi ilə törədilən cinayətlər.

Bu qrupa narkotik vasitələrin oğurlanması, narkotik tərkibli bitkilərin əkilib-becərilməsi, dövlət və şəxsi mülkiyyət əleyhinə yönəlmiş tamah xarakterli oğurluq, quldurluq, soyğunçuluq və s. digər şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətləri aid etmək olar.

Üçüncüsü, narkotiklərin psixikaya birbaşa təsiri altında törədilmiş cinayətlər. Bu qrupa qeyri-tibbi məqsədlərlə narkotiklərin istifadəsi, narkotik vasitələrin istehsalına təhrik etmə, onların istehsalı üçün tiryəxanaların təşkili, həmçinin də eyforiya və abstinensiya vəziyyətlərində narkomanlar tərəfindən törədilən bütün digər şəxsiyyət və cəmiyyət əleyhinə olan cinayətləri aid etmək olar.

Narkotiklərlə mübarizəni daha da gücləndirmək məqsədilə 18 iyun 1999-cu ildə "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə haqqında" Qanun qəbul edilmişdir.

Narkotik vasitələr dedikdə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə bu cür təsnif edilmiş və dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış narkotik xassəli bitkilər, xammallar, təbii və süni vasitələr, habelə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş və yuxarıda göstərilən kateqoriyalara aid edilmiş və sui-istifadə zamanı insanların sağlamlığı üçün təhlükə yaradan digər vasitələr və materiallar nəzərdə tutulur. Məsələn, marixuana, həşiş, həşiş yağı, tiryək, metadon, morfin və s.

Psixotrop maddələr dedikdə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə bu cür təsnif edilmiş və dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış hər hansı təbii və ya süni maddələr, təbii materiallar, habelə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş yuxarıda göstərilən kateqoriyalara aid edilmiş və sui-istifadə zamanı insanların sağlamlığı üçün təhlükə yaradan digər vasitələr və maddələr nəzərdə tutulur. Məsələn, mazedol, katinon, amfetamin, meskalin, ketazolam.

Analoqlar – Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzarət edilməyən, lakin öz kimyəvi quruluşuna görə nəzarətdə olan hər hansı narkotik vasitə və psixotrop maddə ilə xeyli dərəcədə oxşar olan və analoji psixoaktiv təsir göstərən maddələrdir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə müvafiq olaraq narkotiklə bağlı cinayətləri aşağıdakı növlərə bölmək olar:

- satış məqsədilə qanunsuz olaraq narkotik vasitələr hazırlama, əldə etmə, saxlama, daşıma, göndərmə və ya qanunsuz olaraq satma (CM, mad. 234.2.).

Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin qanunsuz hazırlanması dedikdə, həyata keçirilməsi üsulundan asılı olmayaraq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla istehlaka yarayan və ya yaramayan narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin bilavasitə hazırlanmasına, yəni narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin istehsalına, emalına, saflaşdırılmasına və ya bir narkotik vasitəyə və ya psixotrop maddəyə çevrilməsi yolu ilə narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin alınmasına, yaxud onların təsirinin gücləndirilməsinə, narkotik xassəli bitkilərin hasil edilməsinə və narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin alınmasına yönəldilmiş hər hansı digər hərəkətlərdir.

Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz daşınması və ya göndərilməsi həyata keçirilməsi üsulundan asılı olmayaraq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların təqsirkarın özündə, poçtla, nəqliyyat vasitələri ilə daşınan predmetin narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və prekursorlar olması haqqında məlumatı olmayan şəxsin vasitəsi ilə və digər yollarla yerinin dəyişdirilməsinə yönəlmiş bütün hərəkətlərdir.

Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz əldə edilməsi həyata keçirilməsi üsulundan asılı olmayaraq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların alınmasına, hədiyyə edilməsinə, başqa mallara və əşyalara dəyişdirilməsinə, mənimsənilməsinə və ya hər hansı digər üsullarla onlara yiyələnməyə yönəldilmiş bütün hərəkətlərdir.

Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz saxlanması məqsədindən asılı olmayaraq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların öz sərəncamında saxlanmasına yönəldilmiş bütün hərəkətlərdir.

Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz satılması miqdarından asılı olmayaraq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin əvəzli və ya qazanc əldə etmək məqsədi ilə yayılmasına yönəldilmiş hərəkətlərdir.

- narkotik vasitələri oğurlama (CM, mad. 226-2);

- narkotik vasitələrin istehlakı üçün tiryəxanalar təşkil etmə və ya saxlama (CM, mad. 226.3);

- narkotik vasitələrin istehlakına cəlb etmə (CM, mad. 226.4);

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz istehlakına təhrik etmə bədii audio, video və s. məhsulların, o cümlədən kompüterləşdirilmiş informasiya vasitələri ilə düzünə və ya dolayı yolla narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin istehlakına təhrik etmədir.

- narkotik vasitələrin istehsalı, əldə edilməsi, saxlanması, uçota alınması, buraxılması, daşınması və ya göndərilməsi qaydalarını pozma (CM, mad. 234.5);

- becərilməsi qadağan edilmiş narkotik tərkibli bitkiləri əkmə və ya becərmə (kultivasiya etmə) (tiryək xaşxaşı və çətənə, yağlı xaşxaş və çətənə) (CM, mad. 237).

Narkotik xassəli bitkilərin qanunsuz kultivasiyası Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik bitkilərin əkilməsi, becərilməsi və ya yetişdirilməsidir.

Sadaladığımız cinayətlərin predmeti narkotik vasitələrdir.

Bu növ cinayətlərin kriminalistik xarakteristikası dedikdə narkotik vasitələrlə bağlı olan cinayətlərin aşkar edilməsi, açılması və istintaqının həyata keçirilməsi məqsədilə optimal yolların və metodların seçilməsinə imkan yaradan, bir-biri ilə əlaqədə olan məlumatlar sistemini başa düşürük.

Kriminalistik ədəbiyyatlarda cinayətin kriminalistik xarakteristikası haqqında diskussiyalar davam edir. Bu növ cinayətlərin kriminalistik xarakteristikasının əsas elementlərinə aşağıdakılar aiddir:

- cinayətin törədilməsi şəraiti (cinayətin törədilməsi yeri, vaxtı, onun törədilməsinə sövq edən hallar və s.);

- qəsdin predmeti;

- cinayətin həyata keçirilməsi mexanizmi.

Yuxarıda göstərilən elementlər haqqında məlumatlar sıx əlaqədədir. Bu növ cinayətin kriminalistik xarakteristikasının elementlərinin mahiyyəti sübut edilməli olan halların mahiyyətindən daha genişdir. Cinayətin kriminalistik xarakteristikasının öyrənilməsində də müstəntiqin fəaliyyətinin əsas məqsədi sübut edilməli halların müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Kriminalistik xarakteristikanın elementlərindən biri olan cinayətin törədilməsi şəraiti haqqında əldə edilən məlumatlar cinayət işinin istintaqı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Cinayətin törədilməsi şəraiti bir element kimi digər elementlərlə sıx əlaqədə olsa da, özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Burada cinayətin baş verdiyi yer, vaxt, cinayətin törədilməsinə sövq edən hallar və s. nəzərdə tutulur. Narkotik vasitələrlə

əlaqədar cinayətlərdə əməlin törədildiyi yer xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu cinayət əsasən narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinin çox olduğu yerlərdə baş verir.

Qanunsuz dövriyyənin çox olduğu yerlər əsasən narkotik xassəli bitkilərin daha çox becərildiyi, əkildiyi, narkotik vasitələrin istehsal olunduğu, daşındığı yerlər və sərhədboyu rayonlar əsasən nəzərdə tutulur. Sovetlər birliyi tənəzzül etdikdən sonra Respublikamızda bu növ cinayətin dinamikasında sıçrayış baş verdi.

Belə ki, öz coğrafi mövqeyinə görə Azərbaycan Respublikası Asiya və Avropanın sərhəddində yerləşir, yəni Asiyadan Avropaya ən qısa yollardan biri məhz buradan keçir ki, bu da narkotik vasitələrin respublikamızın ərazisindən daşınması üçün son dərəcə əlverişli tranzit məntəqəsi və tranzit marşrutu rolunu oynaya bilər. Bu gün Azərbaycan transmilli cinayətkar təşkilatların da mənafeələrinin çulğalaşdığı, narkotiklərin dövriyyəsi üzrə genişmiqyaslı əməliyyatların aparıla biləcəyi bir yer olmaq təhlükəsi qarşısındadır. Ərazilərində narkotiklərin iri istehsalçıları və istehlakçıları olan dövlətlərin Azərbaycanla həmsərhəd və ya regional baxımdan yaxın olması respublikamızda narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsinə öz mənfi təsirini göstərə bilər.

Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı qaldırılan cinayət işlərinin istintaqı nəticəsində bu vasitələrin (tiryək, heroin, kokain, sintetik narkotiklər və s.) böyük miqdarının Əfqanıstan, Türkmənistan, Azərbaycan, Gürcüstan, Qara Dəniz, Avropa dövlətləri, yaxud Pakistan, Əfqanıstan, İran, Azərbaycan, Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş İranla 132 kilometrlik ərazisi, Qara dəniz-Avropa dövlətləri kimi marşrutlar müəyyən edilmişdir. Məhz yuxarıda göstərilən hallarda Respublikamızda narkotik vasitələrlə bağlı cinayətlərin törədilməsinə şərait yaradan əsas amillərdən biridir.

Respublikamızın iqlim şəraiti narkotik xassəli bitkilərin becərilməsi üçün əlverişlidir. Azərbaycan florasında belə bitkilərin bir sıra növləri mövcuddur ki, yabani şəkildə yetişən bu bitkilərin əsasən iki növünə tiryək xaşxaşı, çətənə Abşeronda, Böyük və Kiçik Qafqaz dağlarında, dağətəyi zonalarda, dağlıq və düzənlik meşələrdə, meşə tarlalarında, uca dağ çəmənələrində, xüsusən də Respublikanın Masallı, Lənkəran, Lerik, Yardımlı, Quba, Göyçay, İsmayilli və s. kimi rayonlarında rast gəlinir. Qanunsuz olaraq əkilən və yabani şəkildə bitən narkotik tərkibli bitkilərin aşkar olunması və məhv edilməsi üzrə hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən görülən müntəzəm tədbirlərə baxmayaraq narkotik vasitələrlə əlaqədar cinayətlərin törədilməsi üçün şərait yaradır.

Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi vəziyyəti yeni sosial-iqtisadi formasiyaya keçidlə əlaqədar daha da kəskinləşərək obyektiv iqtisadi və sosial çətinliklərə gətirib çıxaran neqativ proseslərlə şərtlənmişdir ki, bu da sosial və mülki vəziyyətə görə cəmiyyətin kəskin surətdə təbəqələşməsinə zəmin yaratmışdır. Bir çoxları istənilən vasitə və metodlarla, o cümlədən cinayətkar yollara əl atmaqla çox tez bir zamanda yüksək qazanc əldə etmək yolunu tutmağa cəhd göstərdilər və bu gün də cəhd göstərməkdə davam edirlər. Bu cür motivli hallar bir tərəfdən özünü əhalinin işsizlərdən və qadınlardan ibarət kateqoriyasının kriminallığının yüksəlməsində, digər tərəfdən narkotiklərin topdansatış istehsalını və narkotiklərlə alverin meydana çıxması, inkişafı və yayılması da daxil olmaqla narkotik vasitələr və psixotrop maddələr dövriyyəsi miqyasının genişlənməsində özünü göstərir. Narkotizm genişləndikcə isə daha gənc nəslin ağışına almasına şərait yaranır.

Narkotik vasitələrlə bağlı cinayətlərin kriminalistik xarakteristikasının əsas elementlərindən biri də qəsdin predmetidir.

Bu növ cinayətlərin predmeti narkotik vasitələr sayılır. Narkotik vasitələrin, narkotik xassəli bitkilərin becərilmə, kустar üsulu ilə hazırlanma və xüsusi təyinatı olan dövlət müəssisələrində istehsal edilə bilər. İstintaq təcrübəsi göstərir ki, qanunsuz dövriyyədə olan narkotik vasitələrdən kустar və dövlət müəssisələrində olan məhsullara daha çox rast gəlinir.

Narkotik xassəli bitkilərə çətənə və xaş-xaş aiddir.

Çətənə bitkisindən hazırlanan narkotiklərə marixuana, həşiş, həşiş yağı aiddir.

Xaş-xaş bitkisindən hazırlanan narkotiklərə isə xaş-xaş samanı, tiryək, ekstrasiya tiryəki, asetilləşdirilmiş tiryək, heroini aid etmək olar.

Zavod üsulu ilə hazırlanan narkotik maddələr isə müalicəvi xarakter daşıyır. Lakin təcrübə göstərir ki, bu növ narkotiklər də çox hallarda cinayətin predmetinə çevrilir. Həmin narkotiklərin siyahısı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1961, 1971 və 1988-ci illərdə qəbul edilmiş Konvensiyalarında göstərilmişdir.

Kустar üsulu ilə alınmış narkotik vasitələr cinayətkarlar tərəfindən müxtəlif üsullarla əldə edilir (satış, borc əvəzinə ödəniş, hədiyyə, oğurluq və s.).

Dövlət müəssisələrində istehsal olunan narkotik vasitələr və psixotrop maddələr təyinatına görə müalicəvi xarakter daşıyır.

Bu növ narkotiklər xüsusi reseptlər əsasında verilir. Narkomanlar tərkibində narkotik olan dərmanları almaq üçün saxta reseptlərdən istifadə edirlər. Belə hallarda reseptləri diqqətlə nəzərdən keçirmək lazımdır. Əgər

resept qəbul edilmiş qayda üzrə tərtib edilməmişsə, onun saxta olduğunu zənn etmək olar. Bəzi hallarda bu tibb işçiləri tərəfindən buraxılmış səhv də ola bilər. Bundan başqa, reseptlərin rekvizitlərində və mətnlərində olan saxtalıq əlamətləri, yazılar cinayətin açılması üçün müəyyən kriminalistik xarakterli məlumatların əldə edilməsinə imkan verir. Həmin məlumatlar isə cinayət işi üzrə fərziyyələrin qurulmasına, istintaq hərəkətlərinin ardıcılığının müəyyən edilməsinə və keçirilməsinə bilavasitə şərait yaradır.

Dövlət müəssisələrində istehsal olunan narkotik vasitələr və psixotrop maddələr ancaq resept yolu ilə deyil, cinayətkarlar tərəfindən onların oğurlanması, mənimsənilməsi, müalicə orqanlarında işləyən həkimlər tərəfindən "qənaət etmə" yolu ilə də əldə oluna bilər. Bununla əlaqədar hər bir fakt tam araşdırılmalı və cinayətin açılması üçün obyektiv məlumatlar toplanmalıdır.

Narkotiklərlə bağlı cinayət əməllərinin törədilməsi mexanizmi bu növ cinayətlərin kriminalistik xarakteristikasının mühüm elementlərindən biri sayılır.

Narkotiklərlə bağlı cinayətlərin törədilməsi üsulları çox müxtəlifdir. Mövcud cinayət qanunvericiliyinə əsasən onlara satış məqsədi ilə və ya bu olmadan qanunsuz olaraq narkotik vasitələr hazırlama, əldə etmə, saxlama, daşıma, göndərmə, narkotik vasitələri talama, hədə-qorxu ilə tələb etmə, onların istehlakına təhrik etmə və bu istehlak üçün tiyəkxanalar təşkil etmə və ya saxlama, onlarla davranış qaydalarını pozma, qanunsuz olaraq narkotik xassəli bitkiləri əkmə və ya becərməni aid etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir üsulun baş vermə mexanizminin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır.

Kriminalistika ədəbiyyatlarında hər bir üsulun törədilməsinin konkret standart mexanizmi göstərilməmişdir. Bu cinayətin baş verdiyi konkret şəraitdən asılıdır.

Lakin istintaq təcrübəsi göstərir ki, bu növ cinayətlər çox hallarda mütəşəkkil cinayətkar qrupları tərəfindən həyata keçirilir. Bu qrupun tərkibi, strukturu, rolların bölgüsü və digər elementləri isə realizə edilən narkotikin növündən və alınma mənbəyindən asılı olur. İndi isə onların bəzilərinə diqqət yetirək.

Bitki mənşəli narkotik vasitələrin realizəsi ilə məşğul olan cinayətkar qrupun fəaliyyətinin xarakterinə və rolların bölgüsünə diqqət yetirdikdə, adətən aşağıdakı tərkibdən ibarət olmasını görürük:

- narkotik xassəli bitkiləri hazırlayan şəxslər;
- narkotikləri hazırlayan və onların satışı ilə məşğul olan şəxslər.

Qeyd etmək lazımdır ki, narkotik vasitələri hazırlayan narkotik xassəli bitkilərin becərildiyi yerlərdə yaşayan və ya bu regiona bu növ cinayət törətmək məqsədilə köçən şəxslər məşğul olurlar. Həmçinin hazırlanması və satılması ilə məşğul olan qrupun fəaliyyətini şərti olaraq iki növə ayırmaq olar:

1. qrupun üzvləri çətinəni əldə edir, narkotik vasitəni hazırladıqdan sonra, onun realizəsi ilə məşğul olurlar;

2. qrupun üzvləri arasında rollar dəqiq bölünür: birinci qrup çətinəni əldə edir, digərləri çətinəni (xammal) alır və narkotik vasitəni hazırlayır, üçüncü qrup isə həmin narkotiklərin topdan və ya pərakəndə satışını həyata keçirir. Burada qeyd etmək lazımdır ki, narkotik vasitələrin hazırlanması daha çox ictimai təhlükəli xarakter daşıyır.

Narkotiklərlə mübarizə təcrübəsi göstərir ki, son vaxtlar narkotik vasitələrin hazırlanması üçün cinayətkarlar tərəfindən xüsusi qurğulardan və laboratoriyalardan istifadə edilir.

Narkotik vasitələrin topdansatışı ilə məşğul olan şəxslər böyük məbləğdə pul və digər maddi ehtiyatlara malik olurlar. Onlar narkotik vasitələri realizə edərkən konspirasiyaya ciddi riayət edir, alıcını bir neçə dəfə yoxlayır, bəzi hallarda isə "predmetsiz" satış həyata keçirirlər, yəni satan şəxs müəyyən edilmiş məbləği aldıqdan sonra narkotik vasitənin yerini göstərir.

Məlum olduğu kimi, narkotik tərkibli dərman preparatları hazırlanma texnologiyasına və xüsusi kimyəvi tərkibinə görə dövlət müəssisələrində istehsal olunur.

Kustar üsulu ilə müalicə məqsədləri üçün narkotik tərkibli dərman preparatlarının hazırlanması və tətbiq edilməsi çox çətinidir.

Predmeti narkotik tərkibli dərman preparatları olan cinayətlər bir qayda olaraq əmək fəaliyyəti dairəsi bu narkotiklərlə bağlı şəxslər tərəfindən törədilir. Narkotik tərkibli dərman preparatlarının qanunsuz dövriyyəyə daxil olmasının tipik mənbələrini aşağıdakı kateqoriyalara ayırmaq olar:

- xəstələrin müalicəsi ilə məşğul olan tibb işçilərinin, həmçinin həkimlik fəaliyyəti narkotik tərkibli dərman preparatları ilə bağlı şəxslərin cinayət əməlləri;

- narkotik tərkibli dərman preparatlarının alınmasına, saxlanmasına və onların istifadə olunmasına görə hesabat tərtib edən vəzifəli şəxslərin cinayət əməlləri;

- qohumların ağır xəstələnməsi hallarında həkim təyinatına əsasən həmin şəxsin müalicəsi məqsədilə narkotik tərkibli dərman preparatlarından

istifadə etmə hüququ verilmiş, lakin həmin narkotikləri başqa məqsədlərlə realizə edən şəxsin cinayət əməlləri;

- narkotik tərkibli dərman preparatlarının müalicə orqanlarından, apteklərdən saxta reseptlər əsasında əldə edən şəxsin cinayət əməlləri;

Narkotiklərlə bağlı cinayət törədən şəxslərin xarakteristikası

Bu növ cinayətlərin törədilməsində iştirak edən şəxslərin xarakteristikasının öyrənilməsi, cinayətin tövsifi, prosesual xarakterli tədbirlərin həyata keçirilməsi, məhkəmə tərəfindən cəzanın düzgün təyin edilməsi üçün şərait yaradır.

Şəxsin xarakteristikasının öyrənilməsi prosesində aşağıdakı məlumatları əldə etmək məqsədəuyğundur:

- şəxsin tərəfindən törədilmiş cinayətin növü və həmin cinayətdə onun rolu;

- şəxs tərəfindən qəbul edilən narkotik vasitənin növü, qəbuletmə müddəti;

- şəxsin narkodispenserdə qeydiyyatda olması;

- şəxsin ailədə, yaşayış və iş yerlərində davranışı;

- əvvəllər bu növ cinayətlərin törədilməsi;

- şəxsin narkotiklə əlaqədar inzibati məsuliyyətə cəlb olunması;

- şəxsin bu növ cinayətlə hansı vaxtdan məşğul olması;

- şəxs tərəfindən bu növ cinayətin törədilməsində yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin cəlb edilməsi;

- şəxs tərəfindən narkotik vasitələr istəşləyinə cəlb etmə və ya bu məqsədlə tirəxanalar təşkil etmə və ya saxlama.

Sual 2. Cinayət işinə başlamanın xüsusiyyətləri və sübut edilməli olan hallar. Kriminalistik fərziyyələr və onların əhəmiyyəti.

Başqa növ cinayətlərdən fərqli olaraq narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı faktlar üzrə cinayət işinə başlamanın özünüməxsus xüsusiyyətləri vardır.

Təcrübə göstərir ki, Respublikamızda narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı faktlar üzrə cinayətlər qanunla müəyyən edilmiş vaxtda qaldırılır.

Bu faktlarla əlaqədar cinayət işinə başlama yaranmış konkret şəraitdən asılıdır. Həmin şəraitə aşağıdakıları aid etmək olar:

- konkret əməliyyat materiallarının realizə edilməsi nəticəsində cinayət işinə başlama;

- cinayət törətmiş şəxsin cinayət başında yaxalanması nəticəsində cinayət işinə başlama;

- narkotik vasitələrin oğurlanması (mənimsənilməsi) faktı ilə bağlı dövlət müəssisələri tərəfindən daxil olmuş rəsmi məlumatlar əsasında cinayət işinə başlama.

Bütün hallarda cinayət işinə başlamada Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 204 və 209-cu maddələrinin tələbləri rəhbər tutulmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 204-cü maddəsinə müvafiq olaraq daxil olmuş hər bir məlumat hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən yoxlanıldıqdan sonra cinayət işinə başlama haqqında müvafiq qərar qəbul edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi faktları ilə bağlı cinayət işinə başlamaya onda yol verilir ki, şəxsin üstündə aşkar edilmiş maddə (kütlə) kəmiyyət və keyfiyyət tədqiqatlarından sonra narkotik sayılsın. Cinayət işinə başlamadan əvvəl bu faktlarla əlaqədar hüquqpozmanın hallarına və tərtib edilmiş yoxlama sənədlərinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Onlara aiddir:

- polis əməkdaşının raportu;

- şəxsin polis orqanlarına və ya müalicə-profilaktik müəssisələrinə gətirilməsinə əsas verən vətəndaşların ərizələri, məlumatları və digər sənədlər;

- polis orqanlarına gətirilən şəxsin izahatı;

- şəxsi axtarış və əşyaların yoxlanılması, götürülməsi haqqında protokol (İXM-in 252 və 253-cü maddələri);

- şəxsin narkoloji dispanserdə qeydiyyatda olması haqqında arayış;

- inzibati hüquqpozma haqqında protokol (İXM-in 44-cü maddəsinə əsasən əvvəllər tərtib edilmiş protokol nəzərdə tutulur);

- şəxsin üstündən götürülmüş narkotik vasitənin ekspert analizi haqqında mütəxəssisin arayışı;

- bu faktla əlaqədar digər şəxslərin izahatları;

- hadisə yerinin baxış protokolu;

- şəxsin məhkəmə-tibbi müayinəsi aktı;

- şəxs haqqında olan xarakterizəedici materiallar;

- narkotik xassəli bitkilərin qanunsuz kultivasiyası haqqında mütəxəssisin arayışı.

Sübut edilməli olan hallar

Narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi cinayətlərində sübut edilməli olan hallar aşağıdakılardır:

- cinayət faktının olub-olmaması;
- narkotik vasitənin əldə edilməsinin, saxlanması, daşınmasının, göndərilməsinin, hazırlanmasının üsulları və məqsədi;
- narkotiklər kimdən alınıb və kimə satılıb;
- narkotiklərin alveri ilə məşğul olduğu müddət və əldə edilən gəlirin məbləği;
- narkotiklərlə bağlı cinayətlərdə iştirak edən şəxslərin dairəsi və törədilməsində hər birinin rolu;
- narkotik tərkibli bitkilərin əkilməsi və becərilməsi (edilən aqrotexniki qulluq hansı formada aparılmışdır).

Ümumiyyətlə, narkotiklərlə bağlı cinayətlərdə sübut edilməli olan halları üç qrupa bölmək olar.

Birinci qrupa narkotiklərin qanunsuz əldə edilməsi, hazırlanması, daşınması, saxlanması, satılması hallarını aid etmək olar. Burada narkotiklərin əldə edilməsi vaxtını, mənbəyini, daxil olma kanallarını, hazırlama üsullarını, növünü, çəkisini və qiymətini, cinayətin motivini və məqsədini müəyyənləşdirmək lazımdır.

İkinci qrupa narkotik vasitələrin istehsalı, əldə edilməsi, saxlanması, uçota alınması, buraxılması, daşınması və göndərilməsi qaydalarını pozma halları aiddir.

Üçüncü qrupa isə təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini, cavabdehlik dərəcəsini, məsuliyyətini ağırlaşdıran və yüngülləşdirən halları aid etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, cinayət işində təqsirləndirilən şəxsin əvvəllər məhkumluğu, narkoloji dispanserdə qeydiyyatda olması, müalicə olunması, onun qruplarda rolu, iştirakçılarla əlaqənin xarakteri və üsulları, vurulmuş ziyanın xarakteri və miqdarı, həmçinin narkotiklərin yayılması üçün şərait yaradan bütün hallar haqqında məlumatlar öz əksini tapmalıdır.

Kriminalistik fərziyyələr və onların əhəmiyyəti

Narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayətlərin istintaqında fərziyyələr qurmadan, müfəssəl istintaq planlaşdırılması aparılmadan istintaqın düzgün istiqamətləndirilməsinin uğurundan heç bir söhbət gedə bilməz. Buna görə də narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi,

xüsusən onların qanunsuz daşınması ilə bağlı cinayətlərin istintaqı prosesində istintaq fərziyyələrinin irəli sürülməsi vacibdir və təqdim edilən hər bir fərziyyə mütləq nəzərdən keçirilməli, istintaq zamanı irəli sürülən bütün fərziyyələr tam şəkildə araşdırılaraq yoxlanılmalıdır. Xüsusən cinayət hadisəsi ilə bağlı mühüm olan hallar müəyyən edilmədiyi zaman hər hansı bir fərziyyəni diqqət mərkəzindən kənara qoymaq olmaz. Fərziyyələrin yoxlanması onlardan yalnız birinin özünü tam doğrultması ilə bitmiş hesab olunur. Yalnız bu halda qalan fərziyyələrdən imtina edilir və istintaqın sonrakı gedişi əsas fərziyyə üzərində qurulur. Məsələn, narkotik bitkilər əkilmiş sahənin ölçülərinə görə və orada əkilmiş kolların sayına görə müstəntiq iki ilkin fərziyyə irəli sürə bilər:

- sahənin tutulmuş xidmətçisi kolları özü üçün əkməmişdir;
- əkin sahəsinin sahibi başqalarıdır, xidmətçi izi azdırmaq üçün qoyulmuş şəxsdir.

Cinayət hadisəsinin baş verdiyi yerə gələn müstəntiq cinayət şəraiti haqqında bir sıra ilkin ehtimallara gələ bilər, lakin bu güman və ehtimalların hamısını istintaq fərziyyəsi kimi qəbul etmək olmaz.

Bu növ cinayətlərin istintaqı zamanı həmin əməllərin bilavasitə narkotiklərin qanunsuz daşınması ilə bağlı törədilməsini müəyyən etmək müstəntiq üçün mürekkəb olduğu hallarda, onun həmin cinayətin narkotiklərin qanunsuz daşınması ilə əlaqədar olduğunun müəyyənləşdirilməsi və bununla bağlı fərziyyə irəli sürə bilməsi üçün müvafiq şəraitin olması vacibdir. Məsələn, narkotik bitkilər əkilmiş sahənin aşkar edilməsi hələ bu cinayətin sonradan narkotik maddələrin qanunsuz daşınması üçün törədildiyinə dəlalət etmir. Lakin hər hansı bir nəqliyyat növündə aşkar edilmiş narkotik maddələrin qanunsuz daşınma ilə bağlılığı fərziyyəsini irəli sürmək üçün müstəntiqin geniş imkanları olur. Bu zaman narkotik maddələrin həcmi və çəkisi spesifik xüsusiyyətləri müvafiq istintaq fərziyyəsinin irəli sürülməsinə şərait yaradır. Təcrübə göstərir ki, narkotik maddələrin həcmi anlayışı onların sadəcə olaraq məkan müstəvisində tutduğu yerin ölçüsü ilə deyil, bir sıra fərdi spesifik xüsusiyyətləri ilə də əlaqələndirilir. Mütəxəssislər bu zaman narkotik maddələrin:

1. kəmiyyət (çəki, doza, qiymət və xammal) meyarının;
2. keyfiyyət (əlamət və insan orqanizminə təsiretmə dərəcəsini) meyarının;
3. insanların səhhətinə yetirilə biləcək zərərin xarakter və ölçüsünün meyarının;
4. satışdan əldə ediləcək gəlirin meyarının;

5. əlavə meyarlarının onlarla yerinə yetirilən əməllərin sürəkliliyinin və bir adama satılacağı təqdirdə həmin adamı narkotik xəstəliyə mübtəla edə bilmə dərəcəsinin və neçə adamı xəstələndirə biləcəyinin nəzərə alınmasını təklif olunur.

Göstərilənləri nəzərə alaraq müstəntiq cinayət hadisəsinin baş verdiyi yerdə aşkar edilmiş narkotik maddələrin spesifik xüsusiyyətlərindən çıxış edərək ilk öncə cinayətin narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyə zəncirinin hansı həlqəsi ilə əlaqədar olduğunu müəyyənləşdirir. Bu zaman üç fərziyyə irəli sürülə bilər:

- şübhə edilən şəxs narkotik maddələri özü üçün satış məqsədi olmadan daşıyır;

- şübhə edilən şəxs narkotikləri özü üçün, lakin sonradan satmaq məqsədilə daşıyır;

- şübhə edilən şəxs narkotik maddələri başqaları üçün daşıyır. Burada narkotik maddələrin qanunsuz daşınması faktı mövcuddur və şübhə edilən şəxs yalnız kuryer kimi fəaliyyət göstərir. Bir qayda olaraq bu fərziyyələrin yoxlanılması qısa müddət ərzində həyata keçirilir və təcrübəli müstəntiq üçün problem yaratmır.

Hər şeydən əvvəl şübhə edilən şəxsin üstündə tutulmuş narkotik maddələri özü üçün aparması barədə iddialarının əsassız olduğu müvafiq ekspertizalar əsasında sübut oluna bilər. Bununla da onun narkotik maddələri daşıyan şəxs olması fərziyyəsi irəli sürülür və istintaqın gedişi bu fərziyyənin əsasında planlaşdırılır. Bundan sonra isə yeni fərziyyələr formalaşdırılır. Nəticə etibarlı ilə haqqında danışdığımız kateqoriyadan olan cinayətlərin ibtidai istintaqının planlaşdırılması ilkin fərziyyənin irəli sürülməsi ilə eyni vaxta düşür. Bu zaman həmin kateqoriyada olan cinayət işləri üçün tipik fərziyyələr aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

- sonradan satmaq məqsədi ilə narkotik maddələrin qanunsuz daşınması tutulub saxlanılmış şübhə edilən şəxsin də iştirakı ilə bir qrup şəxsin qabaqcadan razılaşması əsasında həyata keçirilir;

- sonradan satmaq məqsədilə narkotik maddələrin qanunsuz daşınması tutulub saxlanılmış şübhə edilən şəxsin özü tərəfindən həyata keçirilir;

- sonradan satmaq məqsədilə narkotik maddələrin qanunsuz daşınması tutulub saxlanılmış şübhə edilən şəxsin də iştirakı ilə mütəşəkkil cinayətkar qrup tərəfindən həyata keçirilir;

- sonradan satmaq məqsədilə narkotik maddələrin qanunsuz daşınması beynəlxalq narkobiznes tərəfindən həyata keçirilir;

- sonradan satmaq məqsədilə narkotik maddələrin qanunsuz daşınması tutulub-saxlanılmış şübhə edilən şəxsin özü tərəfindən həyata keçirilir.

Yuxarıda nəzərdən keçirilən fərziyyələr məcmusunun hər hansı birinin seçilməsi, artıq qeyd etdiyimiz kimi, qanunsuz daşınan narkotik maddələrin həcmindən, çəkisindən, növündən, qablaşdırma xüsusiyyətlərindən, tutulub-saxlanılmış kuryerin şəxsiyyətindən və s. hallardan asılı olur. Məsələn, nisbətən az miqdarda (kuryerin üstündə və ya əşyalarında apara biləcəyi həcmdə) tutulmuş narkotiklərin daşınmasının beynəlxalq kartel və sindikatlarla əlaqələndirilməsi məntiqsiz olardı.

Adətən belə həcmdə narkotik maddələrin şübhə edilən şəxsin öz təşəbbüsü ilə və ya bir qrup şəxsin qabaqcadan razılaşdırılması əsasında kuryer vasitəsi ilə daşındığını iddia etmək həqiqətə daha çox uyğun olacaqdır. Təcrübə göstərir ki, Respublikamızın ərazisində tutulmuş cinayətkarlar başqa ölkələrdə yaşayan tanışları ilə birbaşa sövdələşmə əsasında belə cinayətlərə meyl etmişlər (məsələn, İran, Türkmənistan, Rusiya).

Hər hansı bir nəqliyyat növünə külli miqdarda narkotik maddə yüklənmiş və belə ağır yük məharətlə gizlədilmişdirsə, bunu ayrı-ayrı şəxslər arasında cinayətkar sövdələşmə kimi tövsif etmək, təbii ki, yanlış olardı.

Sonradan satmaq niyyəti ilə narkotik maddələrin qanunsuz daşınması tutulub saxlanmış şəxsin özü tərəfindən həyata keçirilsə, onda müstəntiq tutulmuş şəxsin iddiasına qarşı narkotik maddələrin miqdarından asılı olaraq yuxarıda göstərilən ikinci və üçüncü əks fərziyyələri irəli sürə bilər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, üstündə narkotik maddə aşkar edilmiş şəxs narkotizmə meylli olmaya da bilər. Ancaq onun özünün də narkoman olması hələ bu maddələri sonradan satmaq üçün daşımadığını əsaslandırmır.

Bununla əlaqədar olan sonuncu tipik fərziyyəyə diqqət yetirsək, onu da əlavə edə bilərik ki, tutulmuş şəxs daşdığı maddələri sonradan satmaq məqsədi olmadan apardığını iddia edirsə, onda müstəntiq bu şəxsin tibbi-narkoloji ekspertizasını təyin edə bilər və bundan sonra ekspertizanın rəyinə əsasən narkotikləri daşıyan şəxs özü narkoman deyilsə, sonuncunun həmin maddələri sonradan satmaq məqsədi olmadan daşması həqiqətə uyğun olmayacaqdır.

Çox hallarda şübhə edilən şəxsin özü narkoman olduğu təqdirdə isə narkotik maddələrin həcmi fərziyyənin düzgün qurulmasında mühüm rol oynayacaqdır. Belə ki, şəxsin üstündə tapılmış narkotik maddələr az miqdarda aşkar edilmişdirsə, bu hal narkotik maddələrin qanunsuz

daşınması ilə əlaqədar olmayıb, bilavasitə onların qanunsuz saxlanması və ya gəzdirilməsi kimi izah edilməlidir.

Əgər narkotik maddələrin həcmi və çəkisi minimum həddən dəfələrlə artıqdırsa və narkotikləri daşıyan şəxsin ehtiyaclarını üstələyirsə, müstəntiq mütləq həmin maddələrin sonradan satmaq məqsədi ilə daşdığı fərziyyəsini irəli sürməlidir.

Tipik fərziyyələrdən ikincisi irəli sürülərsə, müstəntiq üçüncü fərziyyəni də əsas götürə bilər. Yəni bir qrup şəxsin qabaqcadan şərtləşib cinayət əlaqəsinə girməsi birdəfəlik akt ola bilər, ancaq istintaq hadisənin biraktlı deyil, residiv olduğunu da aydınlaşdırılmalıdır. Çünki üçüncü fərziyyə özünü doğruldarsa onda mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparılmasının spesifik xüsusiyyətlərini nəzərə almaq və istintaqı həmin istiqamətə yönətmək lazım gələcəkdir.

Külli miqdarda narkotik maddə aşkar edildikdə müstəntiq aşağıdakı fərziyyələri irəli sürə bilər:

- narkotik maddələrin daşınması mütəşəkkil cinayətkar qrup tərəfindən həyata keçirilir;

- narkotik maddələrin daşınması beynəlxalq narkobiznes əməliyyatı kimi həyata keçirilir.

Əslində nəzərdən keçirilən bu obyektləri bir-birindən fərqləndirmək bir o qədər də asan deyil. Mahiyyətinə görə hər iki obyekt müəyyən mənada eyniləşdirilə bilər. Lakin təchizatı, təcrübəsi və qurduğu şəbəkənin genişliyi baxımından narkotik maddələr biznesi ilə məşğul olan sindikatlar və kartellər "adi" mütəşəkkil cinayətkar qrupdan seçilir. Məsələn, mütəşəkkil cinayətkar qrup narkotik maddələrlə alver edərkən ictimai nəqliyyatdan istifadə edə bildiyi halda daha çoxsaylı kuryer, hətta silahlı dəstələr vasitəsilə həyata keçirilir. Lakin nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, qabaqcadan narkotik maddələrin daşınması barədə razılaşmış bir qrup şəxs, yaxud da narkotiklərlə bağlı mütəşəkkil cinayətkarlıqla məşğul olan hər hansı bir qrup daha nəhəng narkobiznes təşkilatları ilə işgüzar əlaqəyə girə, bu təşkilatlardan öz qara biznesləri üçün kifayət edən dövriyyədə "mal" alıb daşıya bilər. Yəni, narkotiklərin daşınması ilə bağlı "adicə" bir cinayət daha geniş dairələrlə sıx bağlı ola bilər. Ona görə də müstəntiq məntiqə uyğun hər bir istintaq fərziyyəsindən istifadə etməli və bu fərziyyələri yoxlamağa çalışmalıdır.

Məsələ geniş vüsət aldıqda müstəntiq Azərbaycan Respublikasının müvafiq beynəlxalq və dövlətlərarası saziş və müqavilələrdən istifadə etməklə məsələnin həll olunmasına çalışmalıdır.

Bəzi tipik fərziyyələr

Şübhəli şəxsin üstündə və ya onun evində narkotik vasitələr aşkar edildikdə aşağıdakı fərziyyələr irəli sürülə bilər:

1. tutulan şübhəli şəxs narkomandır – narkotik vasitəni qəbul etmək və ya satmaq məqsədilə oğurlamış, hazırlamış və ya üçüncü şəxsdən almışdır;
2. tutulan şəxs narkoman deyil narkotik vasitəni topdansatış məqsədilə əldə etmişdir (oğurlamış, hazırlamış və ya üçüncü şəxsdən alınmışdır);
3. tutulan şəxs narkotik vasitəni pərakəndə satış məqsədilə əldə etmişdir;
4. tutulan şəxs cinayət əməlini təkbaşına törətmişdir;
5. tutulan şəxs sisteməlik olaraq narkotik vasitələrin satışı ilə məşğul olan cinayətkar qrupun üzvüdür;
6. tutulan şəxs cinayətkar qrupun üzvü deyil, lakin başqa şəxsin xahişi ilə narkotik vasitələri saxlamış, göndərmiş və daşımışdır.

Narkotik vasitələrin satışı ilə məşğul olan şəxs haqqında fərziyyələr:

- a) satıcı narkotik vasitəni özü hazırlamış, oğurlamış və ya başqa yolla əldə etmişdir;
- b) satıcı narkotik vasitəni narkotik tərkibli bitkilərin becərilən yerlərdən əldə etmişdir;
- v) satıcı narkotik vasitəni saxta reseptlər əsasında əldə etmişdir;
- q) satıcı cinayətkar qrupun üzvü olub, narkotik vasitəni qrupun digər üzvləri tərəfindən satış məqsədilə əldə etmişdir;
- d) satıcı narkotik vasitəni topdansatışdan pərakəndə satış məqsədi ilə əldə etmişdir.

Narkotik vasitələrin alışı ilə məşğul olan şəxs haqqında fərziyyələr:

- a) alıcı narkotik vasitəni istehlak məqsədilə əldə etmişdir;
- b) alıcı narkotik vasitənin topdansatışdan pərakəndə satış məqsədilə əldə etmişdir;
- v) alıcı narkotik vasitənin istehlakı və onun pərakəndə satışı məqsədilə əldə etmişdir;
- q) alıcı narkotik vasitələr istehlakı üçün tiryəxanalar təşkil etmə və ya saxlanması ilə məşğuldur.

Narkotik vasitələri alan və satan şəxslər haqqında fərziyyələr:

- a) narkotik vasitəni alan və satan şəxslər arasında alqı-satqı ilk dəfə, bir neçə dəfə və ya sistemativ olmuşdur;
- b) narkotik vasitəni alan və satan şəxslər əvvəlcədən tanışlıqları olmayıb və ya səthi tanışlıq münasibətlərdədirlər;
- v) narkotik vasitənin alan və satan şəxslər dost, qohumluq, yaxın münasibətdədirlər;

Narkotik vasitənin daşınması ilə bağlı fərziyyələr:

- a) tutulan şəxs narkotik vasitəni özü hazırlamış, əldə etmiş və təyin olunan yerə özü daşıyır;
- b) tutulan şəxs narkotik vasitə ilə məşğul olan cinayətkar qrupun üzvüdür;
- v) tutulan digər şəxslərin sifarişi ilə ancaq narkotik vasitənin daşınması ilə məşğuldur;
- q) tutulan təsadüfi şəxsdir və narkotik vasitənin daşınması başqa şəxslər tərəfindən xahiş olunur.

Sual 3. Narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlər üzrə bəzi istintaq hərəkətlərinin keçirilməsinin taktiki xüsusiyyətləri

Şübhə edilən şəxsin tutulması

Narkotiklə bağlı cinayətlərdə ən geniş sübutedici məlumatlara malik olan istintaq hərəkətlərindən biri də şübhə edilən şəxsin tutulmasıdır. Bilavasitə şübhəli şəxsin tutulmasında aşağıdakılar tövsiyə olunur:

a) çalışıb şəxsi cinayət başında yaxalamaq:

- realizə edəni - alqı-satqı zamanı;
- tiryəxana saxlayanı - istehlakçı tərəfindən narkotik vasitənin qəbulu zamanı;
- hazırlayanı – istehsal zamanı;
- mənimsəyəni – narkotik vasitəni çıxaran vaxtı;
- daşıyanı – narkotik vasitəni daşıyan zaman;

b) tutulan şəxs tərəfindən narkotik:

- vasitəni özündən rədd etməsinin və məhv edilməsinin qarşısını almaq;

- tutulan şəxsə narkotik vasitənin yerləşdiyi yeri qeyd etmək;

q) tutulan şəxs tərəfindən hiss olunmadan atılan narkotik vasitələrin, sənədlərin, qeydiyyatların və başqa predmetlərin yerləşdiyi əraziyə baxış keçirmək;

d) cinayətkar qrup haqqında məlumatları, onların rollarını, narkotiklərin yerləşdiyi yeri, tutmanın yerini nəzərə alaraq onu qəfil həyata keçirmək;

e) şübhə edilən şəxsin tutulmasını cinayətin digər iştirakçılarından məxfi saxlamaq.

Hadisə yerinə baxışı

Bu növ cinayətlər üzrə hadisə yeri aşağıdakılar ola bilər:

a) narkotik vasitələrin oğurluq və quldurluq yolu ilə ələ keçirilməsi işləri üzrə – şəxsi evlər, dövlət müəssisələri, təşkilatlar, apteklər, xəstəxanalar, farmasevt müəssisələri, saxlanma yerləri;

b) becərilməsi qadağan edilmiş narkotik xassəli bitkilərin əkilməsi və becərilməsi işləri üzrə ərazilər, sahələr, həyətyanı sahələr, çay sahilləri və s.;

v) narkotik vasitələrin daşınması, realizə edilməsi, narkomanlar üçün tiryəxanalar təşkil etmə və saxlama, narkotik vasitələrin istehlakına təhrik etmə cinayətləri üzrə yaşayış yerləri (ev, saray, mənzil və s.);

q) narkotik vasitələrin daşınması – nəqliyyat vasitələri, rabitə və nəqliyyat idarələri;

d) narkotik vasitələrin hazırlanması üçün xüsusi təyin edilmiş yerlər.

Hadisə yerinə baxış zamanı araşdırılan əsas obyektlərin sayı konkret cinayətin istintaqı aparılan narkotiklə bağlı cinayətin xarakterindən asılıdır.

Narkotik vasitələrin qanunsuz hazırlanması, əldə edilməsi, saxlanması, göndərilməsi, satılması, tiryəxanaları saxlama, istehlaka təhrik etmə cinayətləri üzrə müayinə obyektlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- narkotik vasitələr, yarımfabrikatlar, reaktivlər;
- onların hazırlanması üçün texniki vasitələr;
- həmçinin spirtli və asitilləşdirilmiş ekstratı, cihazlar, süzgeçlər, çətinənin qalıqları;
- marixuananın presləşməsi üçün istifadə olunan predmetlər;
- ələk, ət maşını, qəhvədöyən, bıçaqlar, tərəzi, qaşıqlar, qazanlar, camlar və s.;
- müxtəlif bağlamalar – polietilen torba, çantalar, portfeller, çemodanlar;
- iynələr, flakonlar, pambıq və cunadan olan tamponlar, siqaret kötükləri;
- cib dəftərləri, qeydiyyatlar, telefon nömrələri və digər sənədlər.

Narkotik vasitələrin oğurlanması ilə bağlı cinayətlərdə hadisə yerinə baxış zamanı aşağıdakı obyektlərə diqqət yetirmək vacibdir:

- a) mənəəni dəf etməklə saxlanc yerlərə daxil olma; sındırma, sıxma, mişarlama izləri, siqnal qurğularının iş rejiminin pozulması və i.a.
- b) quldurluq cinayətini müşayiət edən zor tətbiq etmə izləri; dağıdılmış, sındırılmış predmetlər, qan izləri və i.a.;
- v) cinayət alətləri, sındırma vasitələri, soyuq və odlu silahlar;
- q) cinayət alətlərinin tətbiqi izləri; güllə, mərmə, karteç, tıxaclar, metal və şüşə qırıntıları və i.a.;
- d) mikrohissəciklərin daşıyıcıları olan predmetlər;
- e) əks olunmuş izlər; əl, ayaq, diş, nəqliyyat vasitələri izləri;
- j) insan orqanizminin qalıqları; qan, tüpürcək və digər izlər;
- z) cinayətkarlar tərəfindən itirilmiş və atılmış əşyalar, cib dəsmalı, daraq, geyim əşyaları və onların hissələri, maska və i.a.;
- i) narkotik vasitələrin qəbulu zamanı saxlanılan izlər, iynələr, açılmış bağlamalar, boş ampulalar, flakonlar v. i.a.;
- k) bəzi halları göstərən əlamətlər: qəsdin predmeti, narkotik vasitələrin saxlanc yerlərinə daxil edilmə izləri.
- n) cinayətkarın sayı haqqında müxtəlif ayaqqabı izlərinin sayı, müxtəlif ölçüdə olan barmaq izləri, siqaret kötükləri, yerindən tərpədilən ağır predmetlər, istifadə olunan nəqliyyat vasitələri və i.a.

Baxış zamanı aşkar edilmiş reseptlərin aşağıdakı əlamətlərinə diqqət yetirmək lazımdır:

- kağızın rəngi;

- mühafizə təbəqəsinin vəziyyəti;
- blankın kənar hissələrində mətbəə mətninin olması;
- ikinci imzanın olub-olmaması;
- bir blankda yazılmış narkotik tərkibli dərmanların sayı (ancaq 1 ədədə icazə verilir);
- reseptin blankında olan saxtaliq əlamətləri;
- möhür və ştampları, onların uyğunluğu, həmçinin müalicə müəssisələrinin telefonları, adları və ünvanları;
- reseptlərin doldurulmasında ümumi qəbul edilmiş qaydalara riayət edilməsi;
- reseptin mətnində olan qrammatik səhvlər;
- reseptin müvafiq hissəsinin latınca yazılması;
- narkotik və güclü təsiredici dərmanların düzgün yazılışı;
- bu cür preparatların alınması üçün həkimin resept yazmaq hüququna malik olması.

Əgər resept qəbul edilmiş qayda üzrə tərtib edilməmişsə, onun saxta olduğunu zənn etmək olar. Reseptləri analiz edərkən, onların tarixi üzrə həkimin və xəstənin soyadlarını tutuşdurmaq məqsədəuyğun olardı. Belə ki, qısa müddətdə bir həkimin eyni şəxsə analoji dərmanın bir neçə resept üzrə verməsi də inandırıcıdır. Bir poliklinikanın müxtəlif həkimləri tərəfindən bir nəfərə eyni reseptlərin verilməsi həqiqətə bənzəmir. Bundan başqa həkimin imzasına, möhür və ştamplarına da diqqət yetirmək vacibdir.

Qanunsuz narkotik xassəli bitkilərin əkilməsi və becərilməsi cinayətləri üzrə hadisə yerinə baxış zamanı aşağıdakılara diqqət yetirmək lazımdır:

- becərilən bitkinin xarakteri və bioloji növü;
- narkotik xassəli bitkiləri maskalayan digər bitkilərin düzülüşü, əkin sahəsi və yerləşməsi;
- narkotik xassəli bitkinin vəziyyəti (yetişmə dövründə kolların sayı, tam və ya hissə-hissə biçilməsi);
- insan, heyvan və nəqliyyat vasitələri, izləri;
- cinayətkarlar tərəfindən atılmış, itirilmiş, yaddan çıxarılmış predmetlər.

Bu növ cinayətlər üzrə əkin sahəsinin həcmi, torpağın rəngi, tərkibi, becərilən bitkilərin düzülüşü, mümkün hallarda isə sayı, biçilmiş sahənin həcmi və başqa məlumatlar müayinə protokolunda əks olunmalıdır. Müayinə prosesində mütəxəssisin iştirakı vacibdir.

Yay mövsümündə müsadirə olunmuş xaş-xaşın yaşıl qozaları, əvvəlcədən üzərində böyük olmayan deşiklər açılmış karton qutulara yığılır ki, onlar polietilen torpaqlarda tez çürüməsin və tədqiqat üçün yararsız olmasın.

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlər üzrə hadisə yerinin müayinəsi zamanı aşkar edilmiş bütün maddi sübutlar, əşyalar, predmetlər ayrı-ayrı qablaşdırılır. Bağlamaların üzərində hal şahidlərinin və əşyayi-dəlili müsadirə edən əməkdaşın imzası olmalıdır. Bağlama yapışqanla yapışdırılır, iplə bağlanılır, ipin ucları möhürlənir. Müsadirə edilmiş narkotiklərin miqdarı çox olduqda, onların yalnız bir qismini tədqiqat üçün göndərmək olar.

Şahidlərin dindirilməsi

Narkotik vasitələr və psixotrop maddələrlə əlaqədar cinayət işlərinin istintaqı zamanı şahid qismində müxtəlif şəxslər dindirilə bilər. Qanunsuz olaraq narkotik vasitələri hazırlama, əldə etmə, saxlama, daşıma, göndərmə və ya satma cinayətlərinin istintaqında şahid qismində cinayət törətmiş şəxsin qohumları, dostları, tanışları, qonşuları, müxtəlif məqsədlər üçün narkotik əldə edən şəxslər, nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri, vaqonların bələdçiləri, hava limanı və avtovağzalın əməkdaşları və digər şəxslər də ola bilər.

Müalicə müəssisələrindən və apteklərdən narkotik vasitələrin mənimsənilməsi ilə əlaqədar şahid qismində həkimlər, tibb bacıları, kiçik tibb personalı, kassirlər və bu vasitələrin qəbuluna, saxlanmasına, daşınmasına, hesabdən silinməsinə aidiyyəti olan digər şəxslər dindirilə bilər.

Narkotik vasitələrin istehlakı üçün tirəxanalar təşkil etmə və ya saxlamaya təhrik etmə cinayətləri üzrə şahid qismində narkotik vasitəni qəbul edən şəxslər, həmin ərazidə yaşayanlar, mənzilin sahibi və başqa şəxslər dindirilə bilər.

Cinayət başında yaxalanmış şəxsin müşahidəçisi olanlardan aşağıdakılar müəyyənləşdirilir:

- tutulma hansı şəraitdə keçirilib;
- həmin anda tutulan şəxsin davranışı necə olmuşdur;
- tutulma zamanı şəxsin üstündə, əlində, çantasında və s. hansı əşyalar, predmetlər olmuşdur, onları rədd etmək üçün o hansı hərəkətlər etmişdir;
- tutulan şəxs ictimai nəqliyyat vasitələrində gedərkən onu kim müşahidə etmişdir və ona hansı əşyalar verilmişdir (nadir hallarda olur);

Əgər cinayət törədən şəxs nəqliyyat vasitələrindən (taksi) istifadə edibse, onda sürücüdən onunla tanışlığı, onun zahirə əlamətləri, əvvəllər bu xidmətdən istifadə etməsi, maşına harada əyləşməsi, hansı ünvanıdan taksi sifariş etməsi (əgər olubsa) barədə sualları aydınlaşdırmaq vacibdir:

- şübhə edilən şəxsin (müttəhimin) həyat tərzi, fiziki vəziyyəti, tanışların dairəsi necə olmuşdur;
- şübhə edilən şəxs (müttəhim) tərəfindən narkotik vasitənin qəbulu faktı olubmu;
- şübhə edilən şəxsin (müttəhimin) tüfeyli həyat tərzi sürən, narkotik qəbul edən şəxslərlə sistemətik görüşləri olubmu;
- şübhə edilən şəxslə (müttəhim) poliklinika, aptek, aptek anbarları işçiləri arasında hansı işgüzar əlaqəsi vardır;
- şübhə edilən şəxs (müttəhim) hansı vaxtdan, harada və kimin təsiri altında narkotik qəbul etməyə başlamışdır;
- şübhə edilən şəxs (müttəhim) hansı mənbədən narkotik əldə edir, necə hesablaşır və müəyyən müddət ərzində buna nə qədər vəsait sərf edir;
- narkotiki əldə etmək üçün sərf edilən vəsaitin mənbəsi hardandır;
- narkotik vasitəni, yarımfabrikatı satan şəxsin əlamətləri, təxəllüsü, adı;
- şübhə edilən şəxs (müttəhim) narkoloji dispanserdə qeydiyyatı alınımı, o əvvəllər narkotikdən müalicə olunubmu, əgər olunubsa, nə vaxt və hansı nəticə əldə olunub;
- şübhə edilən şəxs (müttəhim) başqa yaşayış məntəqələrinə səfər edibmi, əgər edibsə, onda hansı məntəqəyə, hansı nəqliyyat vasitəsində, onu kim yola salıb və qarşılayıb, nə vaxt qayıdıb və səfərin məqsədi barədə nə danışmışdır;
- şübhə edilən şəxs (müttəhim) hansı abonentlərlə şəhərlərarası danışmalar aparmışdır;
- narkotik vasitələrin hazırlanması və istehlakı üçün aşkar edilmiş vasitələrin əmələ gəlmə mənbəyi, xarakteri, xüsusiyyətləri və s.

Təqsirləndirilən şəxsin (şübhə edilən şəxsin) dindirilməsi

Bu növ cinayətlərdə müttəhimin (şübhə edilən şəxsin) dindirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dindirməni keçirən müstəntiq narkotiklərin əkilməsi, becərilməsi, hazırlama texnologiyası, narkotikin insan orqanizminə təsiri və s. haqqında xüsusi ədəbiyyatların öyrənməsi məqsədəuyğundur.

Dindirmədən əvvəl dindirilən şəxsin narkotik sərxoşluq vəziyyətində olub-olmamasını aydınlaşdırmaq lazımdır. Əgər müstəntiqdə belə bir güman yaranıbsa, onda dindirməni başqa vaxta keçirməməlidir. Dindirmə zamanı müəyyən edilən sualların dairəsi narkotiklə bağlı cinayətlərin növündən asılıdır. Onlardan bəzilərini nəzərdən keçirək.

1. Cinayət başında yaxalandıqda.

a) narkotik vasitə kimə məxsusdur, hansı halda şəxsin əlinə keçmişdir, nə vaxt, hansı miqdarda və vəziyyətdə, kустar istehsal olunmuş narkotik vasitələr harada hazırlanmışdır;

b) xammalın və yarımfabrikatların əldə edilmə mənbələri, narkotiklərin hazırlanma texnologiyası, bu məqsədlə hansı vasitələr tətbiq olunub, onların yerləşdiyi yer;

v) hazırlanmış narkotiklərin növü və hal-hazırda onlar harada saxlanılır;

q) müttəhimdən savayı narkotiklərin hazırlanmasında kimlər iştirak etmişdir;

d) narkotiklərin təyinatının məqsədi (özləri tərəfindən qəbul etmək üçün, topdan və ya pərakəndə satış məqsədi ilə).

2. Narkotik vasitələrin istehlakında

a) narkotikləri harada qəbul edib, tək və ya digər şəxslərlə, kimə təklif olunub, kimdən əldə edib, nə vaxtdan qəbul edir, hansı növ narkotik, hansı dozada, ona necə təsir göstərir;

b) əgər narkotik vasitə əldə olunub və saxlanılırsa, onda hansı məqsədlə;

v) narkotik vasitəni haradan alıb, harada satıb, hansı miqdarda, dozada, hansı qiymətə və neçə dəfə;

q) narkotik vasitələr hansı bağlamada olub;

d) narkotik vasitələrin saxlanılma yerləri harada yerləşir;

e) narkotik vasitəni neçə dəfə alıb və satmışdır.

Əgər müttəhim (şübhə edilən şəxs) narkotik vasitənin satışında iştirakçıdırsa, onda aşağıdakılar müəyyən edilir:

a) cinayətkar qrupun təşkilatçısı kimdir, narkotik vasitəni kim hazırlayıb və ya daşıyıb;

b) narkotik vasitə hansı üsulla əldə edilmişdir, narkotik vasitəni harada almışdır, əgər mənzildə alıbsa, onda onun ünvanı, otaqların yerləşmə sxemi, alqı-satqıda kimlər iştirak etmişdir və onlar haqqında məlumatlar;

v) narkotik vasitəni hansı bağlamada almışdır;

q) hansı yaşayış məntəqələrində olub və orada nə etmişdir;

d) digər iştirakçılar haqqında məlumatlar;

e) üçüncü şəxsin (hansı ki, daşdığı əşyanın narkotik vasitə olduğunu bilməyib) köməyindən istifadə olunubmu;

Qanunsuz olaraq narkotik tərkibli bitkilərin əkilməsi və becərilməsi cinayətləri üzrə dindirmədə aşağıdakı halların müəyyən edilməsi tələb olunur:

a) şitil və ya toxumlar hansı mənbədən əldə edilmişdir;

b) bu hansı məqsədlə əkilmişdir (öz tələbatını təmin etmək, satış və ya tiryəxanalar saxlama məqsədilə);

v) kimin sifarişi ilə bu bitkilər əkilmişdir, məhsul yığıldıqdan sonra onun almasına kim söz vermişdir, hansı miqdarda və hansı qiymətə;

q) narkotik tərkibli bitkilər əkilməsi üçün sahənin hazırlanmasını, əkilməsini, aqretoxniki qulluğu, becərilməsini, yığılmasını, narkotik vasitənin hazırlanmasını kim həyata keçirmişdir;

d) narkotik tərkibli bitkilərin əkilməsində, becərilməsində hansı vasitələrdən istifadə edilmişdir, onlar hansı müddət ərzində və harada yerləşir.

Narkotik vasitənin istehlakı üçün tiryəxanalar təşkil etmə və saxlama cinayətləri dindirmədə müttəhimdən göstərilən hallar müəyyən edilir:

a) tiryəxananın təşkilində kimlər iştirak edib və onlar arasında rollar necə bölünüb;

b) narkotik vasitə hansı mənbədən əldə olunur (özləri hazırlayır və ya alırlar);

v) tiryəxanaya gəlmə və narkotik vasitənin istehlakında müəyyən ödənişin məbləği nə qədərdir;

q) tiryəxanada hansısa şəxslər narkotik vasitənin istehlakına təhrik olunub;

d) tiryəxanada narkotik vasitəni qəbul etmə digər cinayətlərlə müşayiət olunubmu;

e) tiryəxananın fəaliyyət vaxtı necə olub;

j) tiryəxanaya gələn kliyətlərin tərkibi və onlar haqqında məlumatlar;

z) tiryəxanada hansı narkotik maddə, hansı üsulla, hansı dozada qəbul edilmişdir;

i) mənzili kirayə və ya icarəyə verən şəxsin, qonşuların, qohumların müttəhimin bu fəaliyyətindən xəbəri olubmu;

Narkotik vasitənin mənimsənilməsi və ya zorla ələ keçirilməsi cinayətləri üzrə müttəhimin (şübhə edilən şəxsin) dindirilməsi zamanı bu hallar müəyyənləşdirilir:

a) narkotik vasitənin mənimsənilməsində məqsəd nədir;

b) mənimsəmədə iştirak edən şəxslərin dairəsi və hər birinin rolu;

v) narkotik vasitənin satışından əldə edilən vəsaitin məbləği;

q) narkotik vasitə necə satılıb (topdan və ya pərakəndə) və kimə, hansı qiymətə;

d) mənimsənilmiş narkotik vasitənin yarımfabrikatları harada saxlanılır;

e) narkotik vasitə satılana qədər üçüncü şəxsdə saxlanılıbmı, o bu barədə hansı məlumatla malik olub və bu fəaliyyətə görə nə qədər vəsait almalıdır;

Qanunsuz verilmiş saxta reseptlər və ya başqa sənədlər əsasında narkotik vasitələrin əldə edilməsi cinayətləri üzrə müttəhimin dindirilməsində aşağıdakılar müəyyən edilir:

a) qanunsuz verilmiş saxta reseptlər və başqa sənədlər əsasında narkotik vasitələr bir dəfə və ya sistemətik əldə edilibmi;

b) zəruri sənədlərin blankları hansı üsulla əldə edilmişdir;

v) saxtəliq hansı üsulla edilmişdir;

q) əgər saxtə möhür və ştamplardan istifadə olunubsa, onda saxtə klişelər harada yerləşir;

d) saxtə sənədlər əsasında narkotik vasitə hansı tibbi müəssisədən alınmışdır və neçə dəfə;

j) saxtə sənədlər kimin adına yazılmışdır;

e) qanunsuz əldə edilmiş narkotik vasitələr hansı məqsədlə istifadə olunub, əgər satılıbsa, onda kimə və hansı qiymətə;

z) qanunsuz narkotik vasitələrin əldə edilməsində dindirilən şəxs tibb müəssisəsinin işçiləri ilə cinayət əlaqəsində olubmu.

Narkotik vasitələrlə bağlı cinayətlər üzrə təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsində:

- üzv olduğu cinayətkar qrupun yaranması; fəaliyyət müddəti, strukturu, hər bir iştirakçının rolu;

- bu fəaliyyətlə məşğul olduğu müddət ərzində narkotik vasitələrdən əldə edilən gəlirə aldığı qiymətli əşyalar və onların harada yerləşməsi;

- bu çirkli biznesdən əldə etdiyi vəsaitlərin hansı banka və hansı hesaba qoyulması;

- bu fəaliyyətə görə dindirilən şəxs tərəfindən hansı vəzifəli şəxslərə rüşvət verməsi barədə, həmçinin digər zəruri məlumatlar aydınlaşdırılır.

AXTARIŞ

Bu növ cinayətlərin istintaqında öz sübutetmə əhəmiyyətinə görə mühüm yer tutan istintaq hərəkətlərindən biri də axtarışdır. Axtarış zamanı axtarış yerində olan şəxslərə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Onlarla sorğu keçirərkən, orada olmalarının məqsədi müəyyənləşdirilməlidir. Çünki onların arasında bilavasitə narkotik vasitənin alışı, satışı və istehlakı ilə məşğul olan şəxslər ola bilər.

Axtarış zamanı aşkar edilmiş hər bir predmet çox dəqiqliklə hal şahidlərinə təqdim olunmalıdır, ona görə ki, sonradan cinayətkar bunu müxtəlif bəhanələrlə (alibi ilə) inkar edə bilməsin.

Tapılmış narkotiklərin çəkilməsi və sayılması hal şahidlərinin iştirakı ilə təxirəsalınmadan həyata keçirilir. Həmçinin cinayətkarlar narkotik vasitəni bir yerdə yox, kiçik partiyalarla bir neçə yerlərdə saxlayır. Bu da axtarışın tam keçirilməsini çətinləşdirir. Axtarış zamanı xüsusi hazırlanmış xidməti itlərdən, narkotiklərin ekspress analiz dəstələrindən və digər elmi-texniki vasitələrdən istifadə olunmalıdır.

Mənzildə axtarış zamanı təzə çəkilmiş suvaq, rəngləmə, ağartma, divar kağızlarına, döşəmə taxtalarına vurulmuş mismarlara, köhnə döşəmə taxtalarının arakəsmələrinə, döşəmənin qıraqlarına çəkilmiş suvaqlara xüsusilə diqqət vermək lazımdır.

Həyət evlərində isə həyətyanı sahəni, tikililəri, əkin yerlərini, quyuları və digər yerləri diqqətlə nəzərdən keçirtmək vacibdir.

Şəxsi axtarış zamanı isə axtarılan şəxsə soyunmaq təklif olunur. Sonra isə geyim paltarları diqqətlə müayinədən keçirilərək bir yana qoyulur.

Geyim paltarların cibləri, tikililər olan yerləri və diqqəti cəlb edən başqa yerlər müayinə olunur.

Bədənin müayinəsi isə şəxsin saçlarından başlanır. Əgər şəxs parik qoyubsa, ona xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Belə hallarda şəxsin qoltuğunun altına, ayaqlarının arasına, cuna ilə sarılmış yapışqanlı plastırla yapışdırılmış yerlərə xüsusi diqqət yetirmək vacibdir. Əgər güman varsa ki, şəxs narkotik vasitəni bintlə sarılmış və ya yapışqanlı plastırla yapışdırılmış yerlərdə gizlədib, belə hallarda həkimin dəvət edilməsi məsləhət görülür.

Avtomobillərdə axtarış apararkən oturucaqlararası sahələrə, dekorativ yastıqlara, cihaz panelinin arxa hissəsinə, radioqəbulediciyə və onun yerləşdiyi yerlərə, oturacağı üzülklərinə, ayaqaltı döşəkçələrin altına, əyləc, ayırıcı əyləclərinin əks tərəfinə, təhlükəsizlik qayışlarının gövdələrinə, tavan və qapı örtüklərinə, sürət qutusunda və onun qolunun başlığına və s. yerlərə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

Axtarış zamanı aşağıdakı predmetlərin axtarışına diqqət yetirmək lazımdır:

- narkotik vasitələr və psixotrop maddələr;
- narkotik tərkibli bitkilər və narkotiklərin hazırlanmasında onların qalıqları;
- narkotiklərin hazırlanması üçün istifadə edilən vasitələr;
- müxtəlif həcmli və qablaşdırıcı materiallar;
- narkotik vasitələrin alınması üsulunu və kimyəvi reaksiyaları əks

edən qeydiyyatlar və yazılar;

- narkotik vasitələrin hazırlanması üçün istifadə edilən həlledicilər;

Axtarış zamanı üzərində narkotik vasitələrin izləri (hissəcikləri) olan geyim əşyalarına da xüsusi nəzər yetirmək lazımdır. Həmçinin axtarış prosesində şəxs tərəfindən aparılan məxfi mühasibat sənədləri də maraq doğura bilər. Bunlara aiddir:

- narkotik vasitələrin mənimsənilməsinə əks etdirən sənədlər;

- narkotik vasitənin alınması üçün təyin olunan reseptlər və onların blankları;

- saxta möhürlər, ştamplar, mətnlərin silinməsi üçün istifadə olunan kimyəvi reaktivlər;

- mülki dövriyyədən götürülmüş predmetlər (soyuq və odlu silahlar və s.);

- narkotik vasitələrlə bir yerdə oğurlanmış digər predmetlər.

İstintaq təcrübəsi göstərir ki, narkotik vasitələr aşağıdakı yerlərdə gizlədilə bilər:

- divarlarda, məhəccərlərdə, döşəmənin altında, sobalarda və s. xüsusi hazırlanmış saxlanc yerlərində;

- ərzaq məhsulları olan qablarda (ət, qaymaq, mürəbbə);

- çörək kökəsinin, batonun, bulkanın içərisində;

- gül dibçəyində olan torpağın içində;

- müxtəlif qablarda və s. yerlərdə.

Narkotik vasitələrin istehlakı ilə əlaqədar cinayətlərin istintaqında şəxsi müayinə istintaq hərəkəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Şəxsi müayinə zamanı şəxsin çiyində, kürəyində, barmaqları arasında və bədənə başqa yerlərində olan infeksiya izləri bunu təsdiq edir.

Tanınma üçün təqdimetmə

Narkotik vasitələrin satışı ilə məşğul olan şəxsləri və digər şəxsləri, həmçinin onlara məxsus müxtəlif predmetləri müəyyən etmək üçün tanınma üçün təqdimetmə istintaq hərəkəti keçirilir.

Məhkəmə ekspertizalarının təyin edilməsi:

- kустar üsulu ilə hazırlanmış narkotik vasitələrin kriminalistik ekspertizası;

- məhkəmə farmakoloji ekspertiza;

- aqrotexniki ekspertiza;

- kompleks məhkəmə-tibbi və psixiatrik ekspertizalar.

Hörmətli müdavimlər ! Adı çəkilən ekspertizalar haqqında ətraflı məlumatlar "Məhkəmə ekspertizası" fənninin tədrisində veriləcəkdir.

Təhqiqat orqanlarına verilən əsas tapşırıqlar

Tapşırıqlar bu istiqamətdə verilir:

- cinayətkar qrupun təşkilatçılarını, narkotik vasitələri hazırlayan, realizə edən, saxlayan, daşıyan şəxsləri müəyyən etmək üçün;
- onların başqa qrupların üzvləri, həmçinin dövlət və tibbi müəssisələrin əməkdaşları ilə əlaqələrini müəyyən etmək üçün;
- cinayət fəaliyyəti nəticəsində əldə edilən gəlirin istifadə olunmasını və qrupun üzvləri arasında bölüşdürülməsini müəyyən etmək üçün;
- aşkar edilmiş, lakin tapılmamış narkotik vasitələrin hazırlandığı və gizlədildiyi yerin müəyyən edilməsi üçün;
- xammalın, yarımfabrikatların və reaktivlərin təchizatı və narkotiklərin dövriyyəsi sistemini müəyyən etmək üçün.

NƏTİCƏ

Narkotiklərlə mübarizənin gücləndirilməsi günün aktual tələblərindən sayılır. Məsələnin aktuallığını nəzərə alaraq dövlət orqanları tərəfindən təyin olunmuş müvafiq qanunlar və qanunqüvvəli normativ aktlar mövcuddur.

Bunlardan savayı, Azərbaycan Respublikası 1961, 1971, 1988-ci il tarixli Beynəlxalq Konvensiyalara qoşulmuş və bir sıra digər konfranslar keçirilmiş, beynəlxalq protokollar, razılaşmalar qəbul edilmişdir. Həmçinin statistika göstərir ki, 1990-1999-cu il (9 il ərzində) cinayətlərin sayı 621-dən 2383-ə (4 dəfə), o cümlədən digər cinayətlərin sayı isə 79-dan 660-a (8

dəfə) çatmışdır. Bu onu göstərir ki, respublikamızda narkotiklərlə bağlı cinayətlər öz inkişaf mərhələsindədir.

Məsələnin aktuallığını nəzərə alaraq 18 iyun 1999-cu ildə «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir.

Mühazirənin birinci sualı narkotiklərin ümumi və kriminalistik xarakteristikalarından bəhs edir.

Ümumi xarakteristikada narkomaniya ilə bağlı cinayətkarlar arasında əlaqənin formaları, narkomaniyanın inkişafına təsir göstərən faktorlar, narkotiklərlə bağlı cinayətlərin növləri və bir sıra digər məsələlər öz əksini tapmışdır.

Kriminalistik xarakteristikanın elementləri olan cinayətin törədilməsi şəraiti (sosial-iqtisadi, coğrafi, iqlim şəraiti), narkotiklərlə bağlı cinayətlərin törədilməsi mexanizmi, cinayəti törədən şəxslər haqqında xarakterizəedici məlumatlar və digər məsələlər əks olunmuşdur.

İkinci sualda isə narkotiklərlə bağlı cinayətlərin növündən asılı olaraq irəli yürüdülməli fərziyyələrin xarakteri və əhəmiyyəti haqqında məlumatlar şərh olunmuşdur.

Mühazirənin üçüncü sualında isə bu növ cinayətlərin istintaqında keçirilən bəzi istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətlərindən bəhs edilir. Bunlara aiddir:

- şübhə edilən şəxsin tutulması;
- hadisə yerinin, predmetlərin və əşyaların müayinəsi;
- şahidin dindirilməsi;
- müttəhimin (şübhə edilən şəxsin) dindirilməsi;
- tanınma üçün təqdim etmə;

Mühazirədə həmçinin bu növ cinayətlərin istintaqında müstəntiq tərəfindən təhqiqat orqanlarına verilən tapşırıqların əsas istiqamətləri haqqında da məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Hörmətli müdavimlər ! Mövzunun öyrənilməsində Azərbaycan Respublikası 18 iyun 1999-cu ildə «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunundan, N.A.Selivanovun və V.A.Spetkovun «Rukovodstvo dlya sledovateley», «Narkomaniya və toksikomaniya haqqında məlumatın profilaktikası» (Bakı, 1996), V.A.Koxanovun və A.A.Sivaçovun «Osobennosti rassledovaniya prestupnix deystviy s narkotiçeskimi sredstvami» (Moskva, 1989) və digər ədəbiyyatlardan istifadə edilməsi məsləhət görülür.

Bu istiqamətdə dərc olunan yeni ədəbiyyatlar və elmi məqalələr barədə isə tədris prosesində Sizə mütəmadi elan olunacaqdır.